

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ В РАДЯНСЬКОМУ І ПОСТРАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

А.І. Зякун, Українська академія банківської справи

Розглядаються деякі проблеми розвитку історичного знання в радянському та пострадянському суспільстві, взаємозв'язку вітчизняної історичної картини світу з поширеними в західній науці уявленнями про загальносвітовий історичний простір.

Глибокі перетворення, що охопили нині наше суспільство, вимагають переосмислення системи цінностей, на яких базувалася життєдіяльність декількох останніх поколінь. Серед них одне з провідних місць займає оцінка минулого свого народу, його історичних здобутків і упущень, адже історія будь-якої країни, у тому числі і нашої, – це історія злетів і падінь, перемог і поразок.

Сьогодні чітко виокремилися дві позиції щодо оцінки історичних процесів та історичних надбань. Більшість авторів впевнені у тому, що, якщо ми по-справжньому хочемо зрозуміти проблеми сьогод-нішнього дня, вільно орієнтуватись у сучасному світі, нам потрібно ретельно аналізувати уроки історичного досвіду.

Прихильники іншої точки зору звертаються до світової історії, аналізуючи значні історичні проміжки часу. Вони вважають, що світова історія далеко не закінчилась і кінець її ще не передбачається, а те, що ми спостерігаємо є не ціле, а лише частина цілого. У цьому випадку роль кінцевої мети відіграють цілі сьогодишнього дня і завдяки цьому здійснюється наївно-упереджене спотворення світової історичної перспективи [13, с. 29]. На наш погляд, раціональні моменти притаманні прибічникам обох точок зору. Ми, дійсно, завжди знаходимося у середині цього процесу, проте існуюча спадкоємність дозволяє осягти діяльність наших попередників, поєднати індивідуалістичне тлумачення історичної реальності з її колективістським розумінням. Отож, не будемо протиставляти два підходи в історичній науці, бо кожен з них має свої вади і свої доробки. Важливо лише запобігти абсолютизації якогось одного напрямку, бо у ХХ столітті це призвело до монологічності у вітчизняній історіографії.

На початку 90-х років відбувається своєрідний перехід від монологічної до діалогічної історії, до плюралізму історичної науки. Плюралізм відбиває правомірність наявності в історичній науці різних суджень з одного і того ж питання. Плюралізм історичних суджень впливає не лише з множини історичних реалій багатоманітності їх проявів, але й з реальних можливостей історика мати достатню суму джерел, на основі яких можна реконструювати історичну діяльність. Не останню роль в отриманні історичних суджень відіграє рівень методологічної культури історика, його здатність використати найсучасніші методи досліджень.

Раніше кожна історична подія, кожний історичний факт займали певне, суворо визначене місце у нашій історичній науці, мали одну-єдину інтерпретацію. “Невигідні” для пануючої партійно-державної еліти історичні події замовчувалися або спотворювалися. Вважалося, що дія історичних законів прямо обумовлена свідомістю і волею людей [11, с. 41-43].

З початком 90-х років Україна вступила на шлях власного державотворення, який видався надто важким, суперечливим і неоднозначним. І одна з причин цього – невідповідність інтелектуальної тоталітарної спадщини та пов’язаної з нею філософської і історичної думки потребам сучасного суспільства. Як зазначав Збігнєв Бжезінський, Америка досягла успіхів тому, що в ній постійно оновлювалася інтелектуальна еліта, а разом з нею відбувався динамічний розвиток гуманітарної бази американського суспільства, в той же час в Радянському Союзі політичне керівництво складалося з інтелектуально обмежених людей, які колись вивчили короткий курс історії ВКП(б) і вважали, що це все, чого досягло людство. Звісно, така система повинна була розвалитися [2, с. 1].

Ті процеси, які проходять в Україні в умовах посткомуністичної трансформації, не можуть обійтися без інтелектуальних послуг істориків. Сьогодні перед вченими постало завдання – осмислити долю свого народу, людини в суспільстві, пробуджуючи і розвиваючи при цьому історичну свідомість українців як громадян нової держави, котра повинна закріпитися в європейській і світовій цивілізації.

На сьогодні українська історична наука поки що не має власної науково-обґрунтованої версії історії України в її національно-державному вимірі, котра б знаходилася у відповідності із світовою історією і визнавалася б більшістю фахівців історії України. Маємо в наявності російську, польську, кілька національних схем історії України, котрі знаходяться в протиріччі і невідповідності одна з одною, оскільки, що і цілком зрозуміло, не враховують і ігнорують, або ж представляють у міфологічному обрамленні специфіку українського історичного процесу в контексті історії східної Європи і світу. Саме схеми домінуючих націй без врахування української схеми покладені в основу вивчення східноєвропейської історії у переважній більшості країн світу. Тому історія України має зайняти належне місце в уже розподіленому практично світі історії всесвітньої, яка в значній своїй частині побудована на міфах домінуючих націй щодо України і щодо себе і яка досі ігнорує українську історію.

В різні часи наша історія пов’язувала нас з різними імперіями, з різними народами. Все це необхідно брати до уваги. В той же час українська історія після того, як В.Б. Антонович відсепарував її від польської, а М.С. Грушевський – від російської, так і залишилась на рівні сепарації, замість того щоб вступити в більш зрілу фазу – погодження з всесвітньою історією, яке має наступити не лише шляхом діалектичного опрацювання проблем української і всесвітньої історії, але і шляхом деміфологізації перспектив домінуючих націй щодо України і до певної міри, щодо себе.

Цей етап не наступив також і тому, що більшість українських істориків попередніх поколінь – М. Грушевський, В. Липинський та інші, які окрім української історії досліджували проблеми всесвітньої історії, були просякнуті патріотичним ірраціоналізмом, надто заангажовані в політику, схильні до різних індоктринацій і поєднували ідеологію і науку.

Як свідчить досвід зарубіжних країн, зокрема США, Німеччини, Японії, проблеми взаємовідносин предметів національної і всесвітньої історії найчастіше використовуються в регіональному розподілі дисциплін. В Гарвардському університеті є такі дисципліни, як “Росія”, “Китай”, “Америка”. В німецьких і австрійських вузах та коледжах історія Центрально-Східної Європи читається з обов’язковим включенням проблем Росії в структуру “Загальної історії”. В вузах та навчальних закладах Японії ці дослідження вписуються в загальний контекст словянсько-європейських і словянсько-євразійських досліджень, де так само присутня Росія. Ці особливості залежали від взаємозв’язку дисциплінарного розподілу і зовнішнього суспільного середовища, з одного боку, і власної дисциплінарної історії, з іншого боку.

За царизму та радянських часів українська освіта мала дещо іншу, ніж вище названі країни дисциплінарну історію обох основних блоків історичного знання, які кругом були покладені в основи його первинного традиційного розподілу – вітчизняної і всесвітньої історії. Внаслідок взаємозв’язку дисциплінарного розподілу з політикою Росії, а згодом і СРСР, до складу якого після другої світової війни були включені всі українські землі, ми перейняли дисциплінарний розподіл, який визначався з Москви традиційною “російською”, а згодом з модифікованою за нею “радянською системою”. Ця схема була розроблена, як і американська, і мала так званий “глобальний” академічно – дисциплінарний об’єм.

Цей дисциплінарний розподіл не був повністю відкинтий в пострадянський період нашої історії, який ми зараз переживаємо, а швидше знову був модифікований.

Впровадження на початку 90-х років в освітні заклади України самостійного курсу вітчизняної історії викликало ряд проблем, які й зараз постають перед методистами та істориками-дослідниками. За останні роки було створено більш-менш досконалу методологічну базу: розроблено програми, підготовлено навчальну та методичну літературу. На фоні цього постало питання організаційного плану – за яким принципом здійснювати викладання історичних дисциплін.

На початку 90-х років було зрозуміло, що головним й самостійним курсом в циклі історичних дисциплін мала бути вітчизняна історія, як “сильнодіючий засіб формування національної свідомості” [9, с. 10]. Паралельно і синхронно до останньої викладалася всесвітня історія. Однак враховуючи європейський досвід (наприклад, у французьких ліцеях і коледжах викладається один предмет – “Всесвітня історія”), українські вчені не виключали можливість у подальшому запровадження інтегрованого курсу. С. Кульчицький вважає, що “можливо, через покоління ми зможемо

обмежитися у базовій освіті одним історичним предметом, як це роблять в країнах з давно утвердженою державністю” [9, с. 10].

На кінець 90-х років проблема інтегрованого історичного курсу набула нового змісту. Ця проблема обговорювалася на різних заходах, що проходили останнім часом. Так, 13-15 березня 1996 р. в м. Києві відбувся міжнародний інформаційний семінар “Реформування викладання історії в школах України”, на якому відзначалося, що нині діюча структура шкільної історичної освіти передбачає наявність двох паралельних курсів – історії України і всесвітньої історії і що цей поділ збережеться на найближчу перспективу [3, с. 6].

Інтеграція України до європейської спільноти дозволяє, спираючись на набутки вітчизняного досвіду, запозичувати і застосовувати у нас форми і методи, що практикуються в інших країнах.

У вересні 1996 р. Рада Європи прийняла новий проект з викладання історії Європи ХХ сторіччя (починаючи з 1990 р.). в якому взяла участь і Україна. Метою цього проекту є підвищення інтересу учнів до вивчення сучасної європейської історії. В ході цього проекту 27-29 жовтня 1997 року в м. Чернівцях під егідою Ради Європи відбувся регіональний карпатський семінар “Центральна і Східна Європа як історичний регіон: проблеми інтеграції у всесвітню історію ХХ сторіччя” [5, с. 21], в роботі якого взяли участь представники освітніх установ – викладачі, методисти і науковці з чотирнадцяти європейських країн Карпатського регіону. З українського боку на семінарі були присутні учителі, методисти з історії різних регіонів України, науковці, представники Міністерства освіти. На семінарі розглядався процес інтеграції змісту історії країн Центральної та Східної Європи, а також питання, що стримують цей процес та вимоги до вивчення спільної історії країн Центральної та Східної Європи.

На початку 1998 р. під егідою Міністерства освіти України в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова відбувся “круглий стіл” [7, с. 42-44]. Розглядалися проблеми запровадження інтегрованого курсу історії України та всесвітньої історії в школах України, поєднання лінійного і концентричного методів до викладання історії та методологічні підходи до періодизації історії ХХ століття.

Широко дискутується останнім часом проблема інтегрування шкільного курсу історії України у контекст курсу всесвітньої історії у педагогічній пресі. Проблема вийшла за академічні рамки і набула неоднозначності в оцінці.

Одна точка зору [1; 4, с. 1-2; 8; 10] базується на тому, що розроблений державний стандарт з історії розглядає історію України на фоні всесвітньої історії, тому що без знання загальних закономірностей історичного процесу вітчизняна історія може перетворитися в “кучу” розрізнених фактів. Інтеграція курсів дасть можливість виділити більше навчальних годин на один предмет. В контексті всесвітньої історії вітчизняній історії буде надаватися пріоритет.

Інша точка зору [12, с. 3] базується на тому, що в школах незалежної України повинен бути самостійний предмет вітчизняної історії, оскільки інтеграція призведе до трансформації вітчизняної історії у ту ж таки історію колишнього СРСР. Інтеграційне “новаторство” передбачає розпуск факультетів, кафедр, великої кількості фахівців вітчизняної історії вищих навчальних закладів. Цілком зрозуміло, що впровадження інтегрованого курсу позначиться і на науково-дослідних інститутах, котрі займаються дослідженням вітчизняної історії. Таким чином, руйнується вся система підготовки кадрів та дослідних робіт з вітчизняної історії.

Отже, введення інтегрованого курсу пов'язане з безліччю проблем, тому питання залишається відкритим. Можливо, за новою системою освіти, що впроваджується з 2000 р., проблема “інтеграції” буде вирішена. А поки що значною мірою залишена радянська спадщина і нова революційна – українська дублюють одна одну по цілому спектру проблем і навчальних дисциплін. На сьогодні стоїть завдання проведення ряду фундаментальних історичних досліджень, які б змусили світову історичну науку сприйняти нашу українську історію і навпаки.

Другий шлях, хоча і набагато повільніший, але менш революційний, є більш сприятливим. Він полягає не у вільній конструкції нових предметів (що ми постійно в останні роки закономірно переживаємо), а в утворенні певних двоблокових парадигм і історіографічних традицій. Це блоки всесвітньої історії і історії вітчизняної, які застосовуються у всьому світі і які мають бути підпорядковані один одному. Для цього треба об'єднати зусилля академічної і освітянської науки, провести велику науково – дослідницьку підготовчу роботу, розкривши ті блоки проблем, які ще проігноровані у всесвітній історії.

Ще донедавна Україна, одна з найбільших країн Європи, мала безліч “білих плям” історії. Сьогодні через складність дослідницьких проблем, які постають перед вченими, широкий спектр інтелектуальних протиріч, що вимагають пояснення, нерозробленість багатьох сюжетів національна історія набирає великої привабливості для світової історіографії. Як писав дослідник Я. Грицак, “те, що вважалося “слабкістю” української історії або її “дефектами”, у порівнянні з уявними стандартами європейських держав на зразок Франції й Англії, повинно бути перетворене у “силу” нової історіографії. Власне мінливість кордонів, взаємопроникність культур, історично багатокультурне суспільство може зробити українську історію дуже “модерним” полем дослідження” [1, с. 3].

Зараз всебічний та неупереджений аналіз, що спирається на визнані у світі загальнонаукові принципи і засади, наукову методологію, дає можливість уникнути помилок у минулому.

Треба шукати шляхи відновлення втраченої “цілісності”. Адже кожна національна історія – це складова частина світового історичного знання. Історія України та інші національні історії у своїй сукупності формують історичну картину світу. Отже, вивчаючи національну історію, ми залучаємося до загальносвітового історичного знання.

Список літератури

1. Грицак Я.Й. Формування модерної української нації: історіографія та історіософія проблеми. Автореф. дис. доктор. іст. наук. – К, 1996.
2. З висловів Збігнева Бжезінського // Мета.-Філософія. – Київ, 1998. – № 12.
3. “Історія України”. – 1997. – № 46.
4. Калініна Л. Деякі підходи до визначення концептуальних засад шкільної історичної освіти // Історія України. – 1999. – № 18.
5. Калініна Л., Пометун О. На шляху до взаєморозуміння: загальноєвропейський контекст шкільної історії // Історія в школах України. – 1998. -№ 1.
6. Коцур В.П. Історичні дослідження: упереджені та об’єктивні оцінки. – К., 1998.
7. “Круглий стіл” з проблем викладання історії в школі // Історія в школах України. – 1998. – № 1.
8. Кульчицький С. Історія в середній школі // Альтернатива. – 1998. – 18 – 24 мая. – № 19-20.
9. Кульчицький С. Суспільство хворе на алергію // Освіта. – 1993. – 27.08.
10. Кульчицький С. Якою бути шкільній історичній освіті? // Історія України. – 1999. – № 21 – 24.
11. Могильницький Б.Г. Введение в методологию истории. – М., 1989.
12. Панченко П. “Історія” в контексті історизму історичної правди. // Історія України. – 1999. – № 20.
13. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М., 1992.

Summary

Raise questions about state and development of national history in soviet and postsoviet society, about connection between national history and world historic knowledge.

Зякун, А. І. Національна історія в радянському і пострадянському суспільстві: формування історичної картини світу [Текст] / А. І. Зякун // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання: зб. наук. праць / ДВНЗ "УАБС НБУ". - Суми, 2002. - С.110-116.